

De vrouwen van Berlijn

Anne Stern bij Boekerij:

De Vrouwen van Berlijn-serie:

Schaduw en licht

De verloren kinderen van Berlijn

De hemel boven de stad

Anne Stern

De vrouwen van Berlijn

Schaduw en licht & De verloren kinderen van Berlijn

Vertaald uit het Duits door Sander Hoving

ISBN 978-90-492-0515-7
ISBN 978-94-023-2479-2 (e-book)
NUR 302

Oorspronkelijke titels: *Schatten und Licht* & *Scheunenkind*
Vertaling: Sander Hoving
Omslagontwerp & -beeld: Bürosüd, www.buerosued.de
Zetwerk: CeevanWee, Amsterdam

© 2020 Rowholt Verlag GmbH, Hamburg
© 2024 Nederlandse vertaling Meulenhoff Boekeryj bv, Amsterdam

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Anne Stern

Schaduw en licht

Berlijn 1922: een jonge verloskundige ontdekt de schaduw-
zijde van haar geliefde stad

Deel 1 van de *Vrouwen van Berlijn*-serie

‘Merkwaardig,’ zei Wolfgang. ‘Buiten is het doodstil, de maan schijnt, en hierbinnen spelen ze een schijnbestaan. En wij komen erbij, weten niets van het eerste bedrijf af en blijven ernstig.’

Kurt Tucholsky, *Rheinsberg*, 1912

Proloog

Woensdag, 24 mei 1922

De beer liep rechtop, hij leek te dansen. Het hert ernaast liet zijn imposante gewei op de grond zakken, het leek een gebaar van overgave. Rita ging met haar vingers over het koele koper van de grimmige leeuwenkoppen, die ook in het ijzeren hekwerk van de brug waren verwerkt en oplichtten in het gele schijnsel van de lantaarn. Ze keek omhoog en zag hoe de trein op het viaduct als de staart van een komeet langs de hemel van Berlijn trok en in de schemering in de richting van de Potsdamer Platz verdween. Het licht werd weerspiegeld door het zwarte water onder haar.

Het was een warme dag geweest, die de belofte van de zomer in zich had gedragen, zo nu en dan waren er een paar buien gevallen. Aprilweer in mei. Nu stak er een zacht windje op dat met de kleine bladeren van de beuken en lindebomen speelde, verleidelijk de zilvergrijze stammen streelde die vaag in het schemerdonker te zien waren, en opeens moest Rita huiveren. Ze klemde zich vast aan de reling en keek naar beneden, naar het stromende water van het Landwehrkanal. De diepte trok aan haar. In de eerste jaren van hun huwelijk hadden Konrad en zij vaak uitstapjes ondernomen om te gaan zwemmen, het liefst in de Wannsee, waar het zandstrand geleidelijk in de kleine golven overging en het water rond haar voeten spoelde, terwijl Konrads hoofd op het meer als een boei op en neer danste. Zelf kon ze niet zwemmen, ze had daar maar wat gestaan en de groene oever bekeken, de spelende kinderen. Ze glimlachte bij de herin-

nering. Wat er destijds voor badmode werd gedragen, vooral door de vrouwen! Lange pofbroeken, eroverheen een badjurk en zelfs een hoed. Dat was voor de oorlog geweest.

Met een zucht keek Rita omlaag. Ze droeg een flinterdunne jurk, bijna doorzichtig van het vele wassen, die haar armen en haar gerimpelde décolleté vrijliet, en hoge hakken. Ze had een wollen sjaal om haar magere schouders geslagen, omdat in mei de avonden nog koel waren. Op haar gezicht voelde ze de make-up, die was opgedroogd en in haar rimpels vastzat. Van het meisje van toen was niets meer over. Zelfs haar lichaam behoorde haar niet meer toe, ze verkocht het voor een paar mark, elke nacht opnieuw.

De andere vrouwen hadden haar vandaag een briefje overhandigd dat een vrijer voor haar had achtergelaten. Vrijer. Zo noemde Rita in gedachten de mannen met wie ze voor geld sliep, hoewel het een hopeloos ouderwets woord was. En een leugen ook nog. Maar het hielp haar om de ellende een beetje beter te verdragen.

‘De geheimzinnige onbekende wil alleen Rappe Rita,’ had Marie met haar zwaar aangezette lippen gesist, en allemaal hadden ze schamper gelachen. Maar ze had er zich niets van aangetrokken, hoewel ze de bijnaam verafschuwde, en het briefje gelezen. Iemand vroeg haar die avond bij de Köthener Brücke op hem te wachten. Schouderophalend had ze het briefje in haar décolleté geschoven en was toen op zoek gegaan naar een of andere voorbijganger voor tussendoor, die zich niet stoorde aan haar dunne haar en de rimpels, zolang de dienstverlening maar in orde was.

Opnieuw ratelde de U-Bahn hoog boven haar hoofd langs en Rita werd bevangen door een eigenaardige nervositeit. Waar bleef die vrijer nou? Ze verspilde haar tijd hier, liet de anderen profiteren van de klanten bij de Bülowbogen, terwijl zij tevergeefs wachtte.

De sterren schitterden zwakjes aan de hemel, de bladeren van de bomen fluisterden een vertrouwd lied. Wat een mooi plekje, dacht ze, ondanks alles.

Opeens werd ze van achteren beetgepakt. Een ijzeren greep. Ze had geen kans om te gillen, omdat er een hand op haar mond lag. Maar inwendig schreeuwde ze, vocht tegen de doodsangst die over haar kwam toen ze de zwarte glinstering onder zich zag. Ze hoorde

niets, alleen de gejaagde ademhaling, een zachte vormeloze schaduw op de reling. Toen werd haar uitgemergelde lichaam opgetild, over de ijzeren reling geschoven, en terwijl ze viel werd alles in haar koud en leeg. Rita dacht dat zwemmen misschien zoets was als vliegen of omgekeerd en dat ze voortaan een vogel zou zijn, een vis of iets anders, maar niet meer Rappe Rita.

Dat was het laatste wat ze dacht voordat het zwarte water van het kanaal zich boven haar hoofd sloot en ze haar mond wijd opende om de dood te verwelkomen.

1

Zaterdag, 27 mei 1922

Hulda Gold was niet zoals de andere meisjes, dacht Bert, en hij keek naar haar vanuit zijn kiosk, een klein paviljoen. Hoe ze over de Winterfeldtplatz aan kwam lopen, niet slenterend, maar zwérig, dat maakte indruk op iedereen die haar zag. Een lange, ranke verschijning, bijna te lang, waardoor ze haar schouders waarschijnlijk ook wat introk, met een knielange rok, een grijze blouse en een rode viltten muts op haar bobkapsel. Zo baande ze zich een weg langs de kraampjes en stalletjes, ontweek kordaat een bloempot voor de marktkraam van Erika Grünmeier en koerste recht op zijn raam af.

Bert fatsoeneerde zijn zijden strik en glimlachte meewarig om zichzelf. Maakte een jong ding als Hulda echt zo veel indruk op hem? Hij kon haar vader zijn, haar grootvader bijna. Maar was niet iedereen op het plein een beetje verliefd op haar?

‘Goedemorgen, juffrouw Hulda,’ groette hij haar met een zweem van eerbied in zijn stem. Hij maakte een lichte buiging. Ze zag er vermoeid uit, vond hij, ze had kringen onder haar lichte, grijsblauwe ogen. En zoals altijd keek haar linkeroog vlak langs hem heen, alsof Hulda niet kon beslissen wat ze werkelijk wilde zien.

‘Goedemorgen, meneer Bert,’ zei ze enigszins buiten adem. ‘Hoe staat het ermee?’

‘Ik mag niet mopperen.’ Hij wees naar de etalage, waar stapels kranten en tijdschriften lagen, naar de standaards waar ze met knijpers aan waren opgehangen en waar de letters en koppen met elkaar

wedijverden om als eerste te worden gelezen. ‘De mensen willen elke dag het laatste nieuws over de scheiding van Greta Schröder lezen, over de broodprijzen en wanneer de aardbeien dit jaar rijp zijn, en graag nog voor alle anderen. Alsof kranten zuur worden, zoals melk, als je ze laat liggen. Al vanaf zes uur vanochtend loopt heel Schöneberg de kiosk plat.’

Hij keek om zich heen. ‘Maar momenteel lijkt iedereen te zijn voorzien. Er hoeven geen hongerige monden meer met de drukinkt van de letters te worden gevoed.’

Hulda knikte en glimlachte vluchtig. Ze maakte een afwezige indruk, vond Bert, en hij voelde iets van onwil bij haar. Haar lichte, loensende ogen keken onderzoekend naar het plein, gleden langs de meidoorn met de kleine, lichte bloesem, waarna Hulda verstrooid de krant pakte en vluchtig naar de koppen keek. Al weken werden de kranten gedomineerd door het Duits-Russische verdrag, dat de rijksminister van Buitenlandse Zaken Rathenau en de Russische volkscommissaris Tsjitsjerin in het Italiaanse Rapallo hadden opgesteld. De linkse partijen hadden het toegejuicht, de rechtse waren er furieus tegen tekeergegaan. Dat was in april gebeurd, inmiddels had de lente intocht gehouden in Berlijn, had de seringen laten bloeien en liep alweer op zijn eind. De zomer stond voor de deur.

1922 was een relatief rustig jaar geweest, dacht Bert, en hij sloot zijn ogen even, omdat er een verdwaalde zonnestraal onder de luifel van de kiosk doorkwam. Maar hij had in zijn lange leven genoeg meegemaakt om te merken dat het giste onder de oppervlakte van de jonge republiek. Al die doden in de Grote Oorlog, dacht hij en hij ging met zijn hand over zijn fraaie snor. Het jaren durende leed. De politieke moorden die sinds het einde van de oorlog in Duitsland aan de orde van de dag leken te zijn. Toen een paar maanden bedrieglijke rust en daarna, als het noodzakelijke antwoord op een niet-gestelde vraag, de staatsgreep van de militairen twee jaar geleden, toen de Brigade-Ehrhardt de wijk met de regeringsgebouwen had bezet.

Bert keek naar Hulda, met haar gefronste wenkbrauwen onder haar muts, haar licht geopende mond, zag hoe ze de krantenkoppen verslond. Of ze zich de staatsgreep nog herinnerde? De democratie was nog maar een jaar oud geweest, een onschuldig kind nog, dat al-

weer werd belaagd. Opnieuw waren er doden geweest en veel gewonden, de putschisten hadden een bloedbad aangericht. Maar de Berlijners sloegen van zich af, hadden ook hier in Schöneberg gestaakt en het verkeer op de Hauptstrasse tot stilstand gebracht, tot de nationalistenaan ratten het stadhuis van Schöneberg uit waren gerend. Voorlopig heerste er een wankele vrede. Maar onder de oppervlakte stak de woede op van de bevolking over het wurgcontract, waarin werd gesteld dat Duitsland als enige verliezer van de oorlog een kapitaal aan herstelbetalingen moest opbrengen. Velen noemden het Verdrag van Versailles een schandalige vrede. Al enige tijd verzamelden zich opnieuw onzichtbare krachten, om vandaag of morgen tegen de verloren eer en zelfs tegen de democratie te hoop te lopen. Wat konden ze daarna verwachten?

Hulda keek op. ‘Geen rampzalig nieuws,’ constateerde ze, alsof ze gedachten kon lezen.

‘Alles rustig,’ bromde Bert. Waarom kwelde hij zichzelf eigenlijk met angsten en hersenspinsels, als de zon over de daken van Schöneberg scheen en de pioenrozen verderop bij de Grünmeiers zo mooi naast de violieren stonden te stralen? Achter de kleurenpracht rees de hoge toren van de Matthiaskerk majesteitelijk boven het plein op, een onvermoeibare wachter.

‘Hebt u vrij op deze prachtige dag?’

‘Ja, vandaag geen visites. En tot nog toe is ook niemand aan komen rennen om me naar een vrouw met weeën te brengen. Wat een geluk. De nacht was veel te kort.’ Hulda gaapte en vergat haar hand voor haar mond te doen. ‘Het vruchtwater van een vrouw in de Kurfürstenstrasse brak gistermiddag, en ik was pas vroeg in de ochtend weer thuis.’

‘Alles goed gegaan, hoop ik?’

‘Ja, een gezonde jongen. Haar vierde overigens, ze krijgt nauwelijks een adempauze. Haar man werkt in de ploegendienst als draaier en moet nu zes monden voeden.’

Bert knikte. Hier op de markt heerste altijd een vrolijke drukte, maar het dagelijks leven van de gewone mensen in de huurkazernes van Schöneberg was hard en triest. Hij kreeg een akelig gevoel als hij eraan dacht dat ook hij ooit aan die armoede was ontsnapt, aan die

stank van vochtige was en buitentoiletten, van ongewassen lichamen en de angst voor de volgende onbetaalbare gasrekening. Snel streek hij over zijn geborduurde vest, pakte de gouden horlogeketting die uit zijn borstzak hing vast alsof het een talisman was, en haalde diep adem. Hij keek onderzoekend naar Hulda. Had ze misschien iets gemerkt? Hij dacht niet graag aan dat verre verleden en had het er nooit over.

Hij hoefde zich geen zorgen te maken. Hulda's ogen dwaalden weer van hem naar het plein, vermoedelijk langs het riant assortiment van boer Peters, dat je tot in de kiosk kon ruiken, en de orgeldraaier heen. De weemoedige melodie van het bekende en naar Berts smaak al te vaak gespeelde lied vervulde de lucht. *Das war in Schöneberg, im Monat Mai...* Maar Hulda leek niet te luisteren. Ze keek met samengeknepen ogen naar Café Winter, waar de zoon van de eigenaar juist de stoelen op het trottoir rechtzette. De geur van bonenkoffie waaide naar hen over. Bert glimlachte begrijpend, toen hij haar blik zag. Dus dat was de reden voor juffrouw Hulda's afwezigheid.

‘En, hoe gaat het met onze Felix?’

Hulda kromp nauwelijks merkbaar ineen. Ze keek hem aan en lachte onzeker. ‘Hoe moet ik dat weten?’

‘Juffrouw Hulda,’ zei Bert op vermanende, maar vriendelijke toon. ‘Hoelang kennen wij elkaar nu al? En ben ik een goede vriend of niet? Voor mij hoeft u geen komedie te spelen. U zou toch al een slechte actrice zijn, uw ogen verraden u voortdurend.’

Hulda's wangen kleurden roze. Ze schraapte met de punt van haar laars over de stenen. ‘Hoe zou het met hem moeten gaan? Prima, denk ik. De zaak loopt goed, de klanten staan in de rij, de kassa rinkelt.’

‘Ik bedoel, hoe gaat het met zijn hart?’

‘Dat kan ik niet beoordelen, meneer Bert. Daar heb ik allang niets meer mee te maken.’

Bert gniffelde. ‘Daar is zijn hart het vast niet mee eens. Maar wees niet bezorgd, ik zal u niet langer lastigvallen. Ik heb het al begrepen en ik zal, als iemand het me mocht vragen, officieel de volgende versie verspreiden: juffrouw Hulda, de vliegende vroedvrouw van de

Winterfeldtplatz, heeft niets met het hart van meneer Winter junior te maken.’

‘Dank u, dat is heel vriendelijk,’ antwoordde Hulda met een scherpe ondertoon.

Bert vervolgde zacht: ‘Maar, als ik me deze laatste vraag toch nog mag permitteren, hoe staat het ervoor met het hart van de juffrouw?’

‘Het doet wat het moet doen.’ Hulda hield een opgerolde editie van het *Berliner Tageblatt* voor zijn borst, als een wapen. ‘Wat krijgt u van mij?’

Met een zucht pakte Bert de rinkelende munten aan en keek Hulda hoofdschuddend na, toen ze met opgeheven hoofd zijn krantenkiosk verliet en naar bakkerij Wiese aan de overkant liep, waar ze waarschijnlijk, zoals zo vaak, een kadetje en een roggebroodje kocht. Het tikken van haar hakken op het plaveisel klonk verwijtend en hij vroeg zich af of hij met zijn plagerijen te ver was gegaan. Maar de jonge vrouw stelde hem al jaren voor een raadsel. Hij kende Hulda sinds ze hier als meisje met afzakkende kousen over het plein was gelopen, met een mengeling van trots en kwetsbaarheid in haar gezicht, die hij er nu nog steeds in zag. Hij had de kleine af en toe een paar zuurtjes of dropjes toegestopt, hoewel hij in haar gezicht een honger had gezien die zich niet met zoetigheid liet stillen. Later had hij gezien hoe de zoon van de Winters op Hulda verliefd werd, en een paar jaar was iedereen op het plein ervan uitgegaan dat de zachte jongen met de bruine ogen met de kwikzilverachtige Hulda zou trouwen en een gezin met haar zou stichten. Maar toen was de oorlog door hun leven geraasd en was het allemaal anders gelopen.

Er kwam een klant bij de kiosk staan, een man in zandkleurig kostuum met een platte strohoed op het hoofd. Bert kende hem niet en stoorde zich aan de rooksluizen die hij tussen zijn lippen en de cigarillo uitblies, zodat ze als geesten onder de luifel bleven hangen. Er viel wat as op een krant, en het siste luid. De vreemde lachte verontschuldiging en wierp de cigarillo weg.

‘Excuus. Nu zal ik hem wel moeten kopen.’

Bert sprak hem niet tegen, maakte een lichte buiging en hield zijn hand op om de munten in ontvangst te nemen.

De man klopte de as van het papier en rolde de krant onder zijn

arm op. Toen liet hij zijn ogen zoekend over de koppen glijden. *B.Z., Vossische, Mottenpost*. Hij leek teleurgesteld.

‘Niets over de dode vrouw in het kanaal?’

‘Pardon?’

‘Verderop in het Landwehrkanal. Hebt u daar niets over gehoord? Er is een vrouw uit het water gehaald, dood als een pier. Lag er al een tijdje in. Geen fraai gezicht, lijkt me.’

Bert schudde zijn hoofd. ‘Nee, daar wist ik niets van. Is ze verdronken?’

‘Blijkbaar was het zelfmoord,’ antwoordde de vreemde schouderophalend.

‘Arme vrouw.’

Het leek de man weinig te kunnen schelen. Er speelde een sensatiebelust glimlachje rond zijn mondhoeken. ‘Wie weet, misschien is er weer een vrouwenmoordenaar op pad in Berlijn. Het zou niet de eerste keer zijn. En criminelen hebben we hier genoeg. Bloed, geld, wraak, dat soort dingen, daarvoor zijn er al heel wat het hoekje omgegaan. Vooral in dat milieu, u weet wel.’

‘Wat bedoelt u?’

‘Het was een tippelaarster,’ zei de man luchtig, hij tikte tegen zijn hoed en vertrok.

Bert was geschrokken. Maar de harde woorden van de vreemde vervlogen in de blauwe lentehemel. Ingespannen keek hij naar het marktplein, nam alles wat hij zag bewust in zich op alsof hij zichzelf ervan wilde verzekeren dat dit hier zijn werkelijkheid was. De kleurige, overdadige bloemstukken, hortensia’s, anjers. De spelende kinderen, die joelend hun ijzeren hoepels met stokken over de stenen joegen. Roomkaas in een houten kuip. Bedelende, haveloze snotneuzen, die van kraam naar kraam trokken en hun smerige handjes uitstaken. En te midden van dat alles de rode hoed van Hulda, die haar praatje met de bakkersvrouw had beëindigd en nu met een zak broodjes over het plein beende, zodat er een paar duiven slingerend opvlogen.

Bij het café aan de overkant stopte ze. Bert keek hoe ze op een van de stoelen ging zitten en haar gezicht naar de zon draaide. Zag hoe Felix, met een leren sportpet op zijn hoofd, naar buiten kwam, even verbaasd was, toen zijn rug rechtte en bij haar tafel kwam staan. Bert

kon geen woord verstaan, zag alleen Hulda's glimlach, waarin iets verontschuldighends lag, en de geforceerde grijns van Felix. De jongeman knikte kort en draaide zich toen op zijn hakken om, verdween in het café om het gewenste te halen. Even later zette hij een kop koffie neer voor Hulda. Ze pakte zijn arm en Bert zag hoe Felix kort verstarde, even aarzelde, waarna hij haar hand afschudde en Hulda aan het tafeltje achterliet. Het leek wel of hij vluchtte, vond Bert. Toen rukte hij zich los, klemde zijn bril op zijn neus en verdiepte zich in het verhaal van Tucholsky, dat hij las als er geen klanten voor de kiosk stonden te dringen. Het ging over een kortstondige affaire van twee geliefden in Rheinsberg. Het was een amusante tekst, schijnbaar uit de losse pols geschreven en goed leesbaar, maar achter de onbeduidende malligheid van Wölfchen en diens beminde was af en toe pijn voelbaar. Bert zuchtte alweer en verbaasde zich over zichzelf. Waarom was hij vandaag, met dit prachtige weer, zo melancholiek?

Zondag, 28 mei 1922

Hulda vloekte. Haar fiets had een lekke band, en ze was toch al te laat. Wat ergerlijk, dacht ze. Ze zou te voet naar de aanstaande moeder in de Bülowbogen moeten gaan. Het was maar tien minuten lopen, maar omdat ze zich weer eens had verslapen, zou Lilo Schmidt, een jonge vrouw die opzag tegen de bevalling, nerveus worden omdat haar vroedvrouw niet op het afgesproken tijdstip verscheen. Hulda had er een hekel aan om mensen die haar vertrouwden teleur te stellen. Ze zag Lilo's zachte gezicht al voor zich, de bruine poppenogen met de stille smeekbede aan Hulda om haar te helpen, en haar gewetenswroeging voelde als kiespijn. Maar eigenlijk zou ze helemaal geen slecht geweten moeten hebben, dacht Hulda, want ze werd er niet eens voor betaald om vrouwen preventieve zorg te verlenen. De ziekenfondsen vergoedden geen rekeningen voor de omstreden preventieve zorg voor de moeder, alleen voor de kraamzorg zelf, als de vrouw beviel. En trouwens ook voor de zuigelingenverzorging, wat de vroedvrouw in staat stelde de jonge moeder de eerste dagen na de geboorte bij te staan. Want de staat leek zich zorgen te maken over de hoge kindersterfte, omdat elk dode kind de bevolking onnodig verzwakte. Om de onhoudbare situatie vooral in de steden te verbeteren, waren overal adviesbureaus voor moeders opgericht, die informatie gaven over hygiëne en voeding. Maar voor de geboorte werden de zwangere vrouwen in de steek gelaten met hun vragen en problemen.

Hulda wist uit ervaring dat een geboorte gemakkelijker verliep als

de betrokkenen elkaar kenden, en daarom zag ze soms geheel van haar honorarium af en bezocht de gezinnen op eigen houtje. Ze voelde dat haar rol als vroedvrouw belangrijk was, dat ze echt een verschil kon maken en dat gaf haar het gevoel dat het zin had wat ze deed.

Maar de alledaagse tegenslag stond haar maar al te vaak in de weg, zoals nu de platte band.

Geërgerd pakte Hulda de leren koffer met haar instrumenten en smet de fiets in een hoek. Hij viel tegen de afvalcontainer, en het oorverdovende kabaal schalde over de stille binnenplaats. Hulda beet op haar lip en keek omhoog langs de gevel, terwijl ze de fiets snel weer optilde.

In het open raam van de eerste verdieping dat op de goed onderhouden binnenplaats van de Winterfeldtstrasse 34 uitkeek, dook al snel het hoofd van haar hospita op, die haar prachtige witte haar rond talloze krulspelden had gewikkeld.

‘Juffrouw Hulda? Wat heeft die herrie in hemelsnaam te betekenen?’

Haar wangen bloosden als winterappels, haar verontwaardiging hing aan haar puntige neus als een vlag. Margret Wunderlich was geen vrouw die lawaai voor acht uur ’s ochtends in haar geliefde huis tolereerde.

Heimelijk sloeg Hulda haar ogen ten hemel en riep toen naar boven: ‘Duizendmaal excuus, mevrouw Wunderlich. Mijn fiets heeft een lekke band.’

‘Dat is nog lang geen reden om hier zo’n kabaal te schoppen. En dan nog wel op zondag,’ zei de hospita en ze trok haar ochtendjas zo goed en zo kwaad als het ging over haar weelderige boezem. Ze had haar wenkbrauwen vermanend opgetrokken. Maar toen plooiden haar lippen zich tot een milde glimlach.

‘Dit keer zal ik u nog vergeven, juffrouw Hulda, ook al hebt u mijn Mohrchen laten schrikken.’ Ze wees naar een dikke zwarte kater, die onaangedaan naast haar op de vensterbank zat.

Hulda was niet in het minst begaan met het beest, dat voortdurend dode ratten het huis in sleepte.

Mevrouw Wunderlich vervolgde: ‘Overigens volg ik uw rijwielacrobatiek toch al met enige zorg, beste juffrouw Hulda. In mijn tijd

was het ondenkbaar dat wij vrouwen op een dergelijk toestel zouden springen. Medisch gezien is het bijzonder ongezonder voor een jonge vrouw zoals u, wijdbeens op dat harde zadel... Denk toch eens aan later, als u... Goed, u weet wel.'

Hulda voelde ergernis opkomen. Alsof haar hospita, die haar leven lang niets anders had gedaan dan spiegeleieren bakken en bedden opmaken, enig begrip van geneeskunde had! Zijzelf kon zich met recht en reden vakvrouw op het gebied van vrouwengezondheid noemen, maar in mevrouw Wunderlichs ogen zou ze altijd de alleenstaande vrouw met het twijfelachtige beroep blijven. En nog kinderloos ook. Ze slikte een venijnige opmerking in en haalde het kettingslot weer door het frame van de fiets, daarna door een ijzeren ring aan de huismuur en trok de sleutel eruit.

Ze woonde al bijna vier jaar in de zolderkamer en kende haar hospita goed genoeg om te weten dat een repliek haar tong alleen maar lossen zou maken. En ze had geen tijd voor verdere discussie, Lilo verwachtte haar.

'Dan zult u blij zijn om te horen dat ik vandaag ga lopen,' zei ze. Ze glimlachte ontwapenend naar het verblufte gezicht van mevrouw Wunderlich, wuifde, en liep snel over de oprit van de binnenplaats de straat op, waar de stem van de hospita haar niet meer kon bereiken.

Nu moest Hulda zichzelf toch bekennen dat ze, ondanks haar ergernis over haar hospita's bemoeizucht, wist te waarderen dat die zich zorgen over haar maakte. Wat dat betreft was ze namelijk de enige mens ter wereld, misschien met uitzondering van Bert de krantenverkoper, die haar welzijn werkelijk ter harte ging. De herinnering aan de warme avonden bij de potkachel in Margret Wunderlichs keuken, met in haar hand een hete grog en het geklets van de hospita in haar oren, toverde een kleine glimlach op Hulda's lippen.

Maar dat duurde niet lang, want haar slechte humeur bleef. De fiets, die ze met veel geluk tweedehands had gekocht, was voor haar het summum van vrijheid. Hij droeg haar snel als de wind door de straten, liet haar zelfs automobielen inhalen als die op de Potsdamer Strasse weer eens in een claxonconcert vastzaten, en hief de wetten van tijd en ruimte voor korte tijd op. En ook die van het geslacht, want er waren inderdaad maar weinig jonge vrouwen die van een

fiets gebruikmaakten, in tegenstelling tot werkende mannen. Hij had Hulda een paar maandsalarissen gekost, maar het was elke mark waard geweest. Nu zou ze de band weer moeten plakken, een taak die ze verfoeide, al had ze het zichzelf heel aardig bijgebracht. Nee, eigenlijk was het Felix geweest die haar had laten zien hoe je een band moest repareren, en de gedachte aan hem verbeterde haar humeur niet in het minst.

Ze versnelde haar pas en stak de Potsdamer Strasse met de cafés en winkels over. Kappers, distilleerderijen, damesconfectie. Handig week ze uit voor de auto's, paard-en-wagens en gele dubbeldekkers en beende verder door de Alvenslebenstrasse, die naar de Dennewitzplatz voerde. Daar rezen de hoge gevels van de huurkazernes op en verstikten het licht van de lentezon. Links van Hulda ratelde het U-Bahn-treinstel van lijn A over het ijzeren, rood-grijs gelakte viaduct, de *Hochbahn*, en verdween in het huis van Bülowstrasse 70. Ze hadden, om het treinverkeer in een rechte lijn naar de stad te kunnen aanleggen, een gat in de gevel geslagen. Het spoorwegmonster boorde zich als een metalen slang door het huis, in al zijn weerzinwekkendheid bijna weer elegant. Zoiets kon alleen in Berlijn, dacht Hulda grijnzend, dat een huis werd opengebroken omdat het de vooruitgang in de weg stond.

Voor het café Akademische Bierhallen op de begane grond tilden mannen vaten bier van een kar, die door de Victoriabrouwerij in Kreuzberg werden geleverd, zodat het geliefde etablissement de dorstige Berlijners later hun biertje na werktijd kon serveren. Bij de arbeiders hadden zich een paar kinderen gevoegd, die naast hun gebedel een centje extra wilden verdienen. Een lange, kinderlijk ogende blonde jongen wankelde onder de last van een vat, maar slaagde er toch in om het naar de ingang te sjouwen. Zwetend veegde hij een paar haarlokken uit zijn gezicht. Hij was verbazend sterk voor zijn leeftijd, vond Hulda. Een klein meisje met warrig haar en kleren die stijf stonden van het vuil wachtte het juiste moment af om een achtergelaten pakket boterhammen van de wagen te grissen, rende met een triomfantelijke kreet weg en stopte al rennend de buit in haar mond, terwijl de arbeiders halfslachtig met hun vuisten naar haar zwaaiden.

Hulda was blij voor de kleine, hoewel haar keel dichtsnoerde bij de

aanblik van de hongerige gezichtjes van de kinderen, die haar aan de aapjes in de Berlijnse dierentuin deden denken. Ze draaide zich om en liep het huis ernaast binnen, een benauwd wooncomplex met drie liftschachten op een rij, waar het vuilnis zich opstapelde en ratten door het afval schoten. Op een brandmuur had iemand met witte verf onhandig een paar woorden gekalkt. DOOD AAN JUDA! stond er. En ernaast: POLAKKEN DUITSLAND UIT! Het stonk er naar houtskool en de toiletten die in de donkere trappenhuisen waren geïnstalleerd en die door meerdere huurders werden gedeeld. Hulda wist dat ziektes door dat soort huisvesting werden aangetrokken en de bewoners belaagden die in de tochtige, vochtige woningen dicht op elkaar leefden. Vaak lieten die mensen vreemde slaapgasten tegen een kleine vergoeding in hun woonkeuken slapen, om huur uit te sparen, terwijl er toch al te weinig licht en lucht voor iedereen was. Want de woningnood was in Berlijn sinds de oorlog steeds verder gegroeid en Schöneberg was letterlijk tot de nok gevuld.

Hulda liep de smalle treden in de zijvleugel op en moest over een snurkende arbeider heen stappen, die op een matras midden in het trappenhuis sliep. Van boven hoorde ze voetstappen naderen, toen werkte een mager meisje met een smal gezicht en aan elkaar plakken-de rossige vlechten zich langs haar heen. Ze was misschien vijftien. Haar sjofele kleren en het kleine bundeltje dat ze tegen zich aangedrukt hield, verrieden Hulda dat ze hier niet in huis woonde, maar waarschijnlijk voor de koude winternacht haar toevlucht op de overloop had gezocht. Even keek ze het meisje in haar ogen, en Hulda las daarin de angst en de woede van een in het nauw gedreven schepsel.

Kordaat pakte Hulda haar bij haar arm en voelde de dunne botten, het gevolg van jarenlange ondervoeding.

‘Rustig maar, meisje,’ zei ze. ‘Heb je honger?’

Wantrouwig keek de roodharige haar aan en knikte toen voorzichtig. Hulda greep in haar jaszak, waarin ze voor haar haastige vertrek een appel had gestopt, haalde hem tevoorschijn en stak hem uit naar het meisje. Dat keek er begerig naar en liet hem in haar smoezelige schort verdwijnen, waarna ze zwijsend langs Hulda heen schoof en haastig naar beneden liep.

Hulda schudde haar hoofd. De armenzorg in de overvolle stad